

POLIVALENTNA STAMBENA ARHITEKTURA**POLYVALENT RESIDENTIAL ARCHITECTURE**Sanja Marjanović, *Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad***Oblast – ARHITEKTURA**

Kratak sadržaj – *Predmet istraživanja rada jeste kritička analiza polivalentnosti stambenog prostora, kao i njegova primenljivost danas i ubuduće, kao odgovor na izazove koje postavlja brz razvoj i promena potreba ovdašnjih korisnika. Kao rezultat rada imamo uvid da celokupno stanje društva utiče i na nastanak i razvoj programa stanovanja i da oslikava i doba u kome nastaje. Novi oblici stanovanja i hibridne funkcije zahtevaju da budu smeštene unutar prostora koji mora biti dovoljno polivalentan da isprati njihove promene, pa projekat višeporodičnog stanovanja oslikava rezultat prethodno obavljenog istraživanja.*

Ključne reči: *Stanovanje, polivalentnost, korisnik, promene*

Abstract – *This paper deals with the question of the polyvalence concept in housing, as well as its applicability today and in the future, as a response to the challenges posed by the rapid development and changing needs of local users. As a result of the work, we have the insight that the overall state of society affects the creation and development of the housing program and that it reflects the era in which it is created. New forms of housing and hybrid functions require that they be placed within a space that must be polyvalent enough to accompany their changes. The multi-family housing project reflects the result of previously conducted research.*

Keywords: *Housing, polyvalence, user, changes*

1. UVOD

O polivalentnosti, fleksibilnosti i prilagodljivosti životnih prostora se diskutuje decenijama, pa je još 1954. godine Valter Gropijus (Walter Gropius) insistirao da arhitektura mora biti dovoljno fleksibilna da sadrži „dinamičke karakteristike savremenog života“ [1]. Fortijev (Adrian Forty) citat je danas primenljiv više nego ikad, s obzirom na sve brže promene koje se dešavaju u svim segmentima društva.

Kako je Džejmson (Fredric Jameson) napomenuo još u svom eseju „Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma“, mi sami, ljudski subjekti, koji smo se našli u tom novom prostoru, nismo držali korak sa razvojem i mutacijama u samom izgrađenom prostoru, pa mi „još ne

hiperprostoru, djelomice zato što su naše perceptivne navike formirane u onoj starijoj vrsti prostora...“ [2]. Ovaj rad istražuje polivalentan stan, pod pretpostavkom da takav prostor poseduje predispozicije za brz odgovor na rapidne društvene promene i potrebe savremenog čoveka, ali u isto vreme se vraća u prošlost i ispituje polivalentnost u onoj starijoj vrsti prostora, kako ističe Džejmson, gde su naše perceptivne navike formirane. Tema istraživanja jeste kritička analiza pojma polivalentnosti prostora u stambenoj arhitekturi kroz istoriju i njegovu primenu. Projekti stanova u prošlom veku težili su funkcionalnoj optimizaciji i ergonomiji. Danas težimo univerzalnom dizajnu, održivoj arhitekturi i ekološkim projektima.

Čini se da je usled fokusa na prethodno napomenute pojmove, kao i na ekonomsku isplativost i zaradu, čovek zanemaren zajedno sa njegovom potrebom za slobodnim korišćenjem i jedinstvenom interpretacijom prostora. Istražujući postojeće planove stambenih objekata, od ovdašnje arhitekture, preko modernizma i njegovog uticaja na polivalentnost stana, do premodernog doba, došli smo do pitanja koja su bila pokretač ovog rada. Na koji način bi trebalo razmišljati kada projektujemo prostor za stanovanje i šta je ono što bi trebalo biti uključeno u projekte objekata čija konzumacija generacijama uspešno zadovoljava ljudske potrebe?

Kako prostorna logika može podržati budućnost stanovanja i odgovoriti na potencijalne promene? Ovaj rad istražuje fleksibilnost sa stanovišta promene funkcije, a po Lojpenu (Bernard Leupen), to i jeste definicija polivalentnosti stambenog prostora [3].

Rad je započet pregledom koncepta polivalentnosti stanovanja kako bismo utvrdili objekat istraživanja. Analiza je sprovedena od opštih pojmova potrebnih za razumevanje konteksta, ka pojedinačnim primerima polivalentnih prostora kroz istoriju, a kao rezultat istraživanja projektovan je višeporodični stambeni objekat u Novom Sadu.

Prvi deo teorijskog rada bavi se ispitivanjem pojma polivalentnosti kroz istorijsku analizu i analizu primera polivalentnog stanovanja u prošlosti i danas, a nakon teorijskog dela, biće predstavljen projekat koji je nastao pod uticajem prethodno navedenih analiza. Rad se u velikoj meri oslanja i na prethodna istraživanja autora o sličnim temama.

Osnovni cilj istraživanja jeste analiza i kritika savremenog stanovanja, njegovog daljeg razvoja i pravca u kom se razvija, kao i definisanje savremenog tipa stambene jedinice koji podržava realne potrebe savremenog čoveka i prati ih kroz vreme.

NAPOMENA:

Ovaj rad proistekao je iz master rada čiji mentor je bio prof. dr Igor Maraš.

posjedujemo oruđe koje bi bilo doraslo tom novom

2. TEORIJSKA RAZMATRANJA I ISTORIJSKA PODLOGA

Teorijski oslonac na kom je zasnovano ovo istraživanje ima ulogu:

1. Definisana termina polivalentnog prostora koji predstavlja i centralnu temu rada, kao i razgraničavanje pomenutog pojma od sličnih arhitektonskih koncepata, kako bi u narednim poglavljima pojam polivalentnog prostora mogao biti dalje analiziran na primerima iz arhitektonске prakse, pa i primenjen na projektu višeporodičnog stambenog objekta koji figurativno predstavlja fizički rezultat ovog istraživanja.

2. Analize istorijske i sociološke podloge polivalentnih prostora u stambenoj arhitekturi koja ima za cilj da osvetli njihov uticaj na razvoj i oblik stanovanja i životnih obrazaca ljudi za vreme moderne i funkcionalizma, kao i u premodernom doba, kako bi na osnovu analize i istraživanja mogli da podržimo i stanovanje budućnosti.

2.1. Polivalentan prostor

Polivalentnost prostora možemo definisati koristeći Herbergerovu (Herman Hertzberger) tezu da je to prostor koji ima sposobnost da bez promene njegovog oblika, igra različite "uloge" i menja funkcije, stvarajući tako optimalno rešenje za trenutne potrebe korisnika [4]. Karakteristike ovakvog skoro nezavršenog sistema dozvoljavaju budućim korisnicima i prirodnim uticajima na prostor da tu strukturu dovrše, a prema Kolhasu (Rem Koolhaas) baš to je neophodno, jer je postignuto "ne kroz jedinstvenu, privilegovanu poziciju, već kroz interpretaciju sa različitih tačaka, isključivo transformacijom sopstvene vizije", pa naglašava i važnost stvaranja margina unutar kojih se mogu primeniti alternativna tumačenja [5]. Herberger razdvaja pojam fleksibilnosti od pojma polivalentnosti naglašavajući da fleksibilan prostor označava i bezličan prostor nalik na kutije u koje možeš smestiti šta želiš, dok polivalentan prostor predstavlja forme koje su "lucidne i permanentne, a koje je moguće tumačiti na različite načine" [4]. Treba imati u vidu da je program samo privremena stvar koja će se menjati kroz vreme, pa ideja različite interpretacije može biti tumečena i u relaciji sa pojmom vremena, tako da o korišćenju stvari treba razmišljati kao o procesu.

Dosadašnja diferencijacija na dnevne i spavaće zone stambenog prostora, transformiše se usled nepredvidivih programskih promena i upućuje na razvoj podele stana na održivi i promenljivi deo [3]. Pored definicije polivalentnog prostora, Lojpen određuje i pojam

„generičkog prostora“ (generic space) koji formuliše kao prostor opšteg karaktera, čija namena nije isključivo određena, a u kojem se dešava promena i koji ostaje kada se apstrahuje okvir od objekta [6]. Ukoliko generički prostor ne sadrži druge slojeve i poziva na različite upotrebe kroz njegov oblik i dimenzije, onda imamo polivalentnost, generički prostor je tada polivalentni prostor [6]. Takve zgrade mogu sadržati različite programe bez potrebe za radikalnim građevinskim merama. Objekti koji su bazirani na konceptu okvira proizvode slobodu u budućoj upotrebi, a „što je okvir bolje artikulisan, prostor će kvalitetnije biti korišćen [6].“ U daljoj razradi naučnog rada biće analizirani upravo

prostori čija tipologija jeste stanovanje, a koji odgovaraju pojmovima polivalentnosti, fleksibilnosti i generičkog prostora, koje su u arhitektonsku teoriju, a i praksu uveli Herberger, Lojpen i Kolhas.

2.2. Funkcionalizam i polivalentno stanovanje

Herberger je upozoravao na ekstremnu primenu programa u savremenim projektima i da direktna primena funkcionalizma u prostoru rezultira fragmentacijom prostora umesto njegove integracije, pa je polivalentan prostor akcentovao kao arhetipski oblik prostora [4]. Unikatan i nepromenljivi urbanistički planovi i osnove stambenih objekata koji su zasnovani na funkciji i slepo i poslušno prate diktat ovih funkcija, za rezultat su dali apsolutnu podelu između stanovanja i rada, kako na urbanističkom, tako i na arhitektonskom nivou, podelu i jasnu definiciju svih ljudskih aktivnosti. To su aktivnosti za koje je osmišljen minimalni prostor za njihovo obavljanje, sa obrazloženjem da različite aktivnosti postavljaju različite specifične zahteve za prostore u kojima bi trebalo da se obavljaju [4]. Primenjujući pomenuti princip projektovanja omogućujemo budućim društvenim i socijalnim promenama da prilagode prostor njihovim potrebama, umesto da današnje, a kasnije zastarele potrebe i konvencije upisujemo u prostore koje projektujemo. Ipak, polivalentan prostor ne treba smatrati neutralnim, jer arhitekta pažljivo projektuje i određuje relacije, cirkulacije i proporcije prostora.

3. ARHETIPSKI POLIVALENTNI STAMBENI PROSTORI

Lojpen je tvrdio da su stanovi u kojima su sobe organizovane u konfiguracijama „krug“ ili „zvezda“ bolje za upotrebu od onih sa „strukturom lanca“ koji stvara prolazne prostorije, jer kružni modeli daju značajniji broj mogućnosti i veći stepen polivalentnosti prostora [3]. Sa druge strane, postoje tvrdnje da susedne prostorije uporedne veličine u nizu, anfilade, podržavaju opštu ili polivalentnu upotrebu, jer se aktivnosti mogu obavljati u bilo kojoj od njih [7]. Ako postoji hodnik koji povezuje prostoriju, ova zamenljivost se gubi. Organizovanje prostorija u anfiladi u krug, maksimizira slobodu kretanja i raspodelu aktivnosti. Postavlja se pitanje, da li projektantska logika ovog istorijskog modela primenjena, ali prilagođena savremenom dobu, obezbeđuje veću slobodu u načinu korišćenja prostora, pa samim tim može savladati izazove koji su postavljeni i pred savremenu stambenu arhitekturu? Ako pogledamo buržoaske kuće iz 19. veka, vidimo velike i male sobe koje su podjednako prestižne zbog svojih ukrasa, a iz plana je nemoguće zaključiti koje su se aktivnosti trebale odvijati u kojoj prostoriji. U praksi, upotreba je tada bila definisana preferencijama korisnika.

4. OBLIKOVANJE POLIVALENTNOG STAMBENOG PROSTORA

Živimo u vremenu kada postaje neophodna kombinacija ranije skroz razdvojenih funkcija, kao što su stanovanje i rad, pa nastaju i novi modeli stanovanja. Trebalo bi stvoriti programe koji mogu da odgovore na česte promene, gde je tačna konfiguracija prostora i njegova upotreba još uvek nepoznata [8]. Kako bi se to omogućilo

potreban je određeni stepen predimenzionisanja prostora, velika spratna visina, instalacije pažljivo postavljene na pravim mestima, više ulaza, fasada koja je kompatibilna sa raznim programima [8]. Ukoliko se stanu mogu prilagoditi različiti životni obrasci, i ako u domu može da stanuje porodica sa dvoje dece ili troje ili četvero samaca, bez izmena prostora, može se reći da je prostor visoko polivalentan. Što smo preciznije sposobni da odlučimo koje uslove stan treba da ispuni na početku svog života, to je veća verovatnoća neslaganja koje nastaje između stana i njegove buduće upotrebe [3].

5. CIRKULACIJA KROZ POLIVALENTAN STAMBENI PROSTOR

Cirkulacija kroz polivalentan prostor i logika njenog projektovanja je jedan od ključnih elemenata koji određuju objekat i način njegovog korišćenja. Primena kružne veze je usmerena ka postizanju doživljaja veće prostornosti, podizanju opšteg kvaliteta stana, smanjenju nekorisnih komunikacijskih veza i boljem korištenju ukupne raspoložive površine stana za socijalnu integraciju članova porodice [9]. Komunikacija koja se uspostavlja anfiladama i kružnim vezama, omogućuje veći stepen polivalentnosti od korišćenja standardnog uskog hodnika koji deli prostor.

6. PROJEKAT

Činjenica da se stan transformisao u odosu na prethodne periode i da se kvalitet funkcionalne organizacije stana drastično smanjio, stoji više nego ikad. Tipologija koja je odabrana za projekat koji prati istraživanje o polivalentnim stambenim prostorima jeste tipologija višeporodičnog stanovanja, koja je figurativno smeštena na područje Vojvodine, u grad Novi Sad. Značajan korak pre početka projektovanja odabrane tipologije jeste proučavanje konteksta i lokacije, tako da će u narednom poglavlju biti analizirana tradicionalna vojvođanska arhitektura koja je i danas prisutna svuda oko nas i koja je oblikovala naše ulice, blokove, stambene kuće i zgrade tokom vremena. Ipak, primetna je i činjenica da se broj ovakvih objekata smanjuje, a pri projektovanju novih se zanemaruje kontekst, pa može da se postavi pitanje da li je to put koji vodi ka gubitku identiteta grada i da li postoji način da mu pomognemo da opstane?

6.1. Kontekst

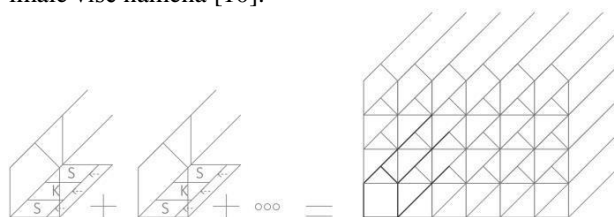
Primena većine kvaliteta koji prostor mogu okarakterisati kao polivalentan, vidljivi su i u tradicionalnoj vojvođanskoj arhitekturi, pa tipološki elementi takve arhitekture mogu biti inspiracija i za savremenu gradnju. Reprezentativne prostorije koje gledaju na ulicu su bile sličnih veličina, međusobno povezane anfiladama, a i kružna veza je bila uobičajena. Prethodno pomenute važne karakteristike polivalentnog stanovanja primenjene su na projektu višeporodičnog objekta koji je projektovan kao rezultat istraživanja.

6.2. Apsorbovanje različitih modela življenja kroz vreme

Viševekovno jedinstvo između stanovanja i rada i raznih svakodnevnih aktivnosti ljudi u fokusu je ovog projekta koji predviđa objekat koji daje slobodne granice za mogućnost oblikovanja načina života, a koji potencijalno

objedinjuje razne aktivnosti po želji i potrebi korisnika. Zgrada se može posmatrati kao objekat koji će kroz svoj životni vek prolaziti kroz niz transformacija, kao objekat koji stari i menja se. Svaka izgrađena struktura koja se može koristiti na više od jednog načina na osnovu tumačenja korisnika, može se označiti kao polivalentna. Iz tog razloga novoprojektovani objekat nema obeležene namene prostorija, već je korisnikovim potrebama i mašti prepušteno tumačenje namene prostorija i njihovo dalje korišćenje i oblikovanje. Svaki unapred određen i fiksiran program predviđene stambene strukture ograničava slobodu konzumiranja prostora i ne može da se nosi sa promenljivim potrebama ljudskog ponašanja.

Na planovima tradicionalnih vojvođanskih građanskih kuća takođe je česta bila funkcionalna neizdiferenciranost projekta, slika 1, jer je sam vlasnik kasnije mogao da prilagođava funkcije pojedinih prostorija aktuelnim potrebama, a nije isključena ni mogućnost da su prostorije imale više namena [10].

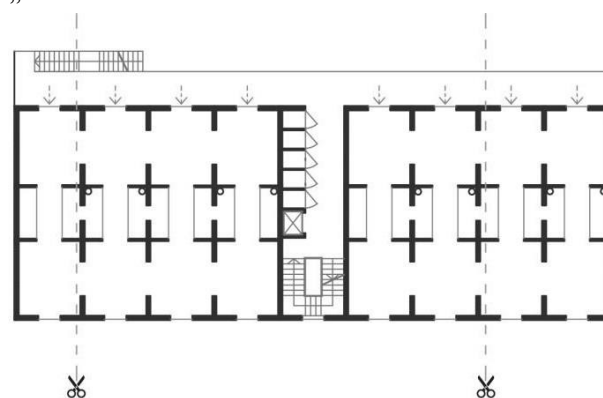

Slika 1. Arhetip vojvođanske kuće, skica

6.3. Polivalentna zgrada

Kao inspiracija pri projektovanju objekta poslužila je ideja o ušorenoj vojvođanskoj ulici sa kućama u redu, pa je formiran objekat koji je postavljen celom dužinom od 35 m uz regulacionu liniju, tako da zatvara ulični front.

Prizemlje objekta predviđeno je za javne sadržaje. Na fasadi objekta vidljivi su vertikalni elementi, kao oblik koji se nadovezuje na tradiciju ovog područja i na koji je naše oko naviklo. Reorganizacijom stambene jedinice i njenom inkorporacijom unutar kompleksa mešovite namene, kao i predviđanjem zelenih površina u gustom gradskom tkivu, kvalitet života korisnika novoprojektovanog višeporodičnog objekta svakako će biti uvećan, tako da je u dvorištu objekta predviđeno zajedničko „zeleno“ dvorište.

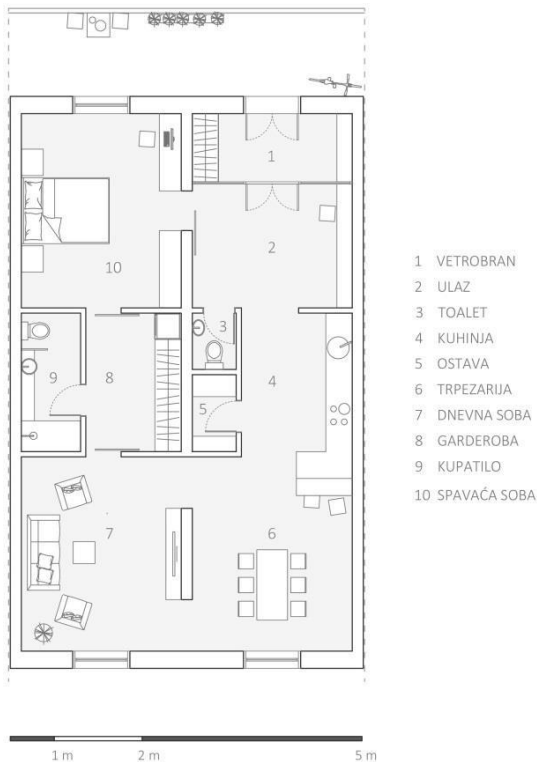

Slika 2. Jezgro i vertikale, tipski sprat, funkcionalna neizdiferenciranost

6.4. Polivalentan stan

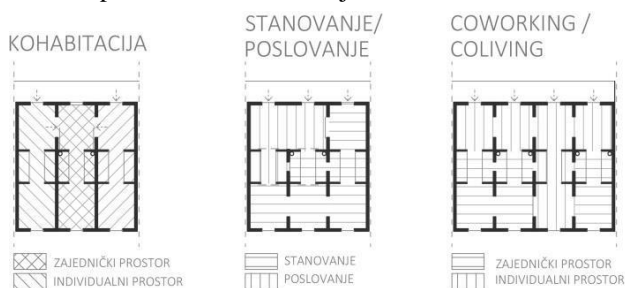
Unutrašnjost interpoliranog višeporodičnog stambenog objekta oblikovana je tako da je opslužujući prostor zgusnut i kondenzovan, tako da je na osnovu njega

preostali prostor maksimalno oslobođen. Proporcije opsluženog prostora projektovane su u obliku kvadrova koji mogu biti tumačeni kao zasebne prostorije ili se spojiti sa susjednim kvadrovima, s obzirom da je prostor povezan anfiladama i kružnim vezama. Oblik osnovne jedinice se ponavlja, dve sobe, sa kuhinjom ili drugim opslužujućim prostorom u sredini, a inspirisan je arhetipom vojvođanske kuće. Osnovna jedinica koja se ponavlja omogućuje da pri zauzimanju prostora ili pri kupovini, možemo zauzeti onoliko jedinica koliko nam je potrebno, slika 3.

Slika 3. Primer načina korišćenja stana, dva kvadra

Na koji način će biti korišćena svaka od prostorija zavisi od predmeta koji se u njoj koriste i potreba korisnika. Ljudi često različite prostorije između sebe ne zovu klasičnim imenima, već onim imenima koja opisuju aktivnosti koje u toj prostoriji obavljaju, slika 4. U grafičkim priložima su dati primeri načina korišćenja projektovanog prostora, određene su vertikale, mesta gde su planirana kupatila i toaleti, a budući načini korišćenja prostora su nepoznati. Projektovani stambeni prostor nije moguće sagledati odmah u celosti. Vrata i prozori koji su poređani u aksijalnom nizu doprinose utisku anfilade. Prostorije svojim dimenzijama i velikom spratnom visinom obezbeđuju polivalentnost zasnovanu na dvosmislenosti upotrebe i funkcionalnoj neodređenosti.

Slika 4. Tri primera nestandardnog korišćenja stambenih prostora

Projekat višeporodične stambene arhitekture se trudi da ponovo objedini ranije jasno podeljene ljudske aktivnosti na arhitektonskom nivou, pa su u prizemlju, na uličnom frontu, prostori namenjeni javnim sadržajima i uslužnim delatnostima, ali to ne isključuje pojavu različitih načina uporebe i ostalih prostora u okviru objekta.

7. ZAKLJUČAK

Kako je prostorna logika i koncepta mnogo, istraživački deo je bio ključan za definisanje koji su to prostorni oblici relevantni u cilju stvaranja polivalentnosti i generičkog prostora. Ovo istraživanje je pokušalo da osvetli zaboravljenu upotrebljivost i polivalentnost koja je u suprotnosti sa programiranjem prostora modernih funkcionalista. Konzumiranje polivalentnih prostora, slobodnih i nedorečenih, generacijama zadovoljava potrebe korisnika, a njihova prostorna logika može podržati i stanovanje budućnosti.

8. LITERATURA

- [1] A. Forty, „Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture“, New York, NY Thames & Hudson Inc, 2000.
- [2] F. Jameson, „Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma“, Zagreb, JESENSKI I TURK, 2018.
- [3] B. Leupen, „Polyvalence, a concept for the sustainable dwelling“, Nordic journal of architectural research, pp 23-31, 2006.
- [4] H. Hertzberger, „Lessons for Students in Architecture“, Rotterdam, Uitgeverij 010 Publishers, 1991.
- [5] R. Koolhaas, B. Mau, „S, M, L, XL“, New York, The Monacelli Press, 1995.
- [6] B. Leupen, „Frame and Generic Space, A study into the changeable dwelling proceeding from the permanent“, Rotterdam, NL: 010 Publishers, 2006.
- [7] K. W. Seo, C. S. Kim, „Interpretable Housing for Freedom of the Body, The Next Generation of Flexible Homes“, Journal of Building Construction and Planning Research, pp 75-81, 2013.
- [8] J. v. Zwol, „Combination of Living and Working“ U B. Leupen, R. Heijne, J. v. Zwol, „Time-based Architecture“, Rotterdam, NL: 010 Publishers, pp 30-41, 2005.
- [9] Đ. Alfirević, S. Simonović, „Koncept "kružne veze" u stambenoj arhitekturi“, Arhitektura i urbanizam, pp 26- 38, 2018.
- [10] N. Čamprag, „Nastanak i razvoj prizemnih građanskih kuća u Subotici tokom XIX i početkom XX veka“ Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, 2007.

Kratka biografija:

Sanja Marjanović rođena je u Novom Sadu 1993. god. Master rad na Fakultetu tehničkih nauka iz oblasti Arhitektura – Savremene teorije i tehnologije u arhitekturi odbranila je 2022.god. kontakt: sanja.marj@gmail.com